

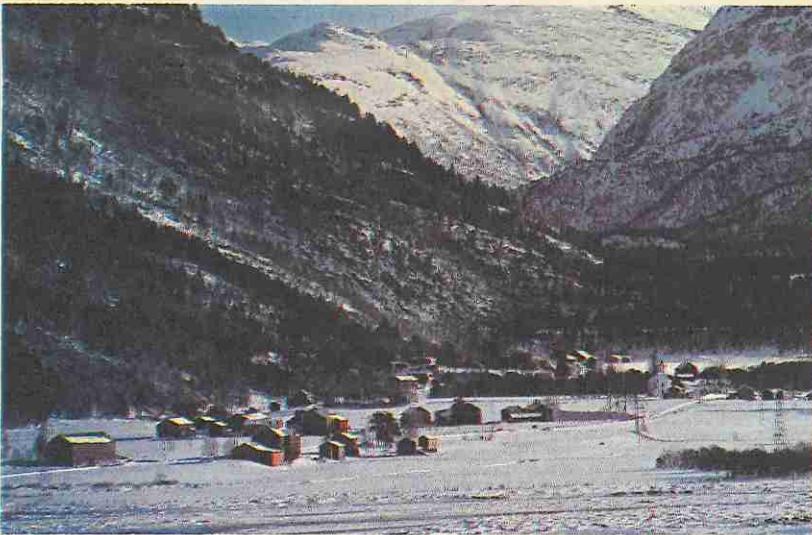
- Todaling vil e varra!

De har ikke lege i Todalen, ikke tannlege, prest og lensmann heller. Veien til sykehuset er 12 mil, og veien til nærmeste tettsted, 3 mil unna, er smal og kronglet og farlig å kjøre om vinteren, ikke minst for skolebussen som daglig frakter elever til ung-

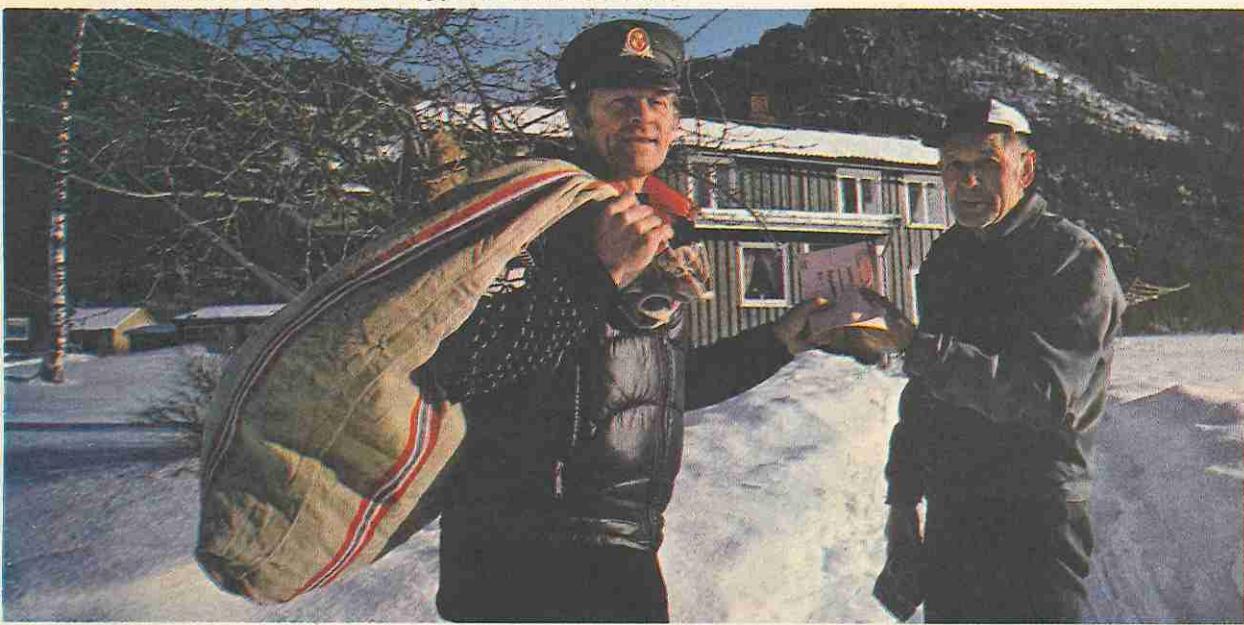
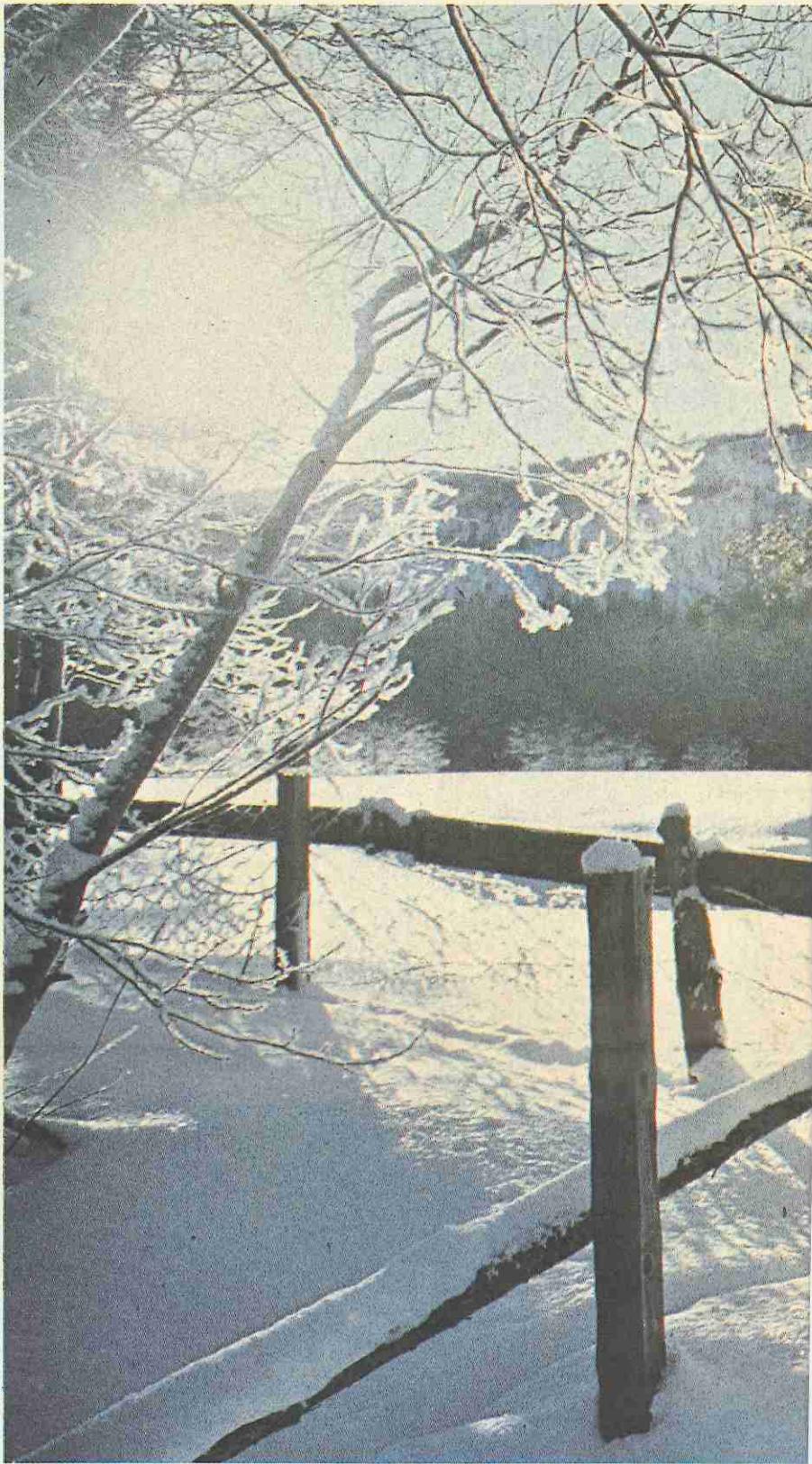

I TODALEN
Berit Vikdal, tekst
Geir Arnesen, foto

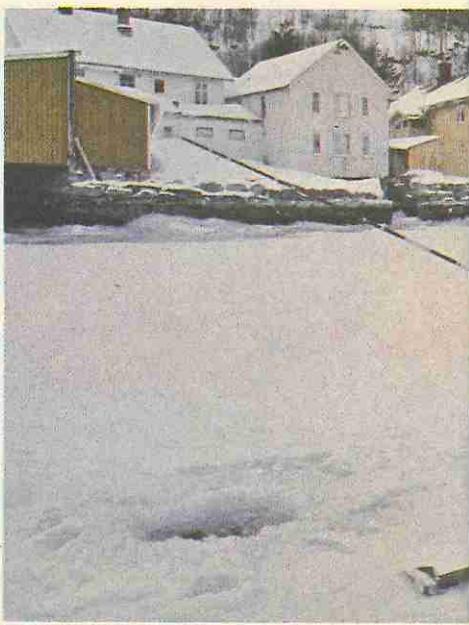
domsskolen og den videregående skole. Men de har storslått natur med fjord og fjell, full sysselsetting og massevis av fritidsaktiviteter som hele bygda er med på. Toleransen råder i Todalen!

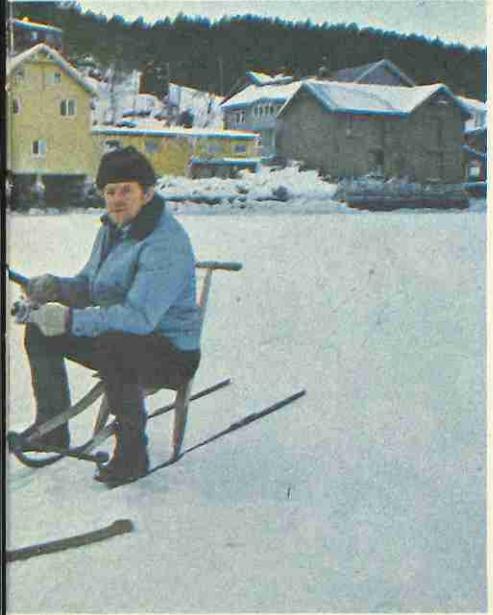
De mektige Trollheimstindene er bygdas nærmeste nabo.

Jon Lunde har byttet sjåførlua med lue med posthorn på. Her kommer han med brev til Gunnar Sæter.

Fint å pilke torsk på Todalsfjorden om

vinteren.

KJENNER du Vangsgutane? Tegneserien om brødrene Steinar og Kåre og «hain Larris», husmannsgutten, hjemmehørende i Todalen på Nordmøre? En serie skapt av bygdas egen dikter og lærer Leif Halse en gang i tyveårene, og som er blitt en klassiker i norsk barnelitteratur, først gjennom Nynorsk Vekeblad og siden som et årvisst seriehefte hver jul.

IDAG skal vi gå i Vangsgutane fotspor i Todalen, denne lille bygda innerst i Surnadal, hvor fjell og fjord møtes og hvor de mektige Trollheimstindene er nærmeste nabo. Helt til midten av februar har de skygget for solen. Men denne gnistrende klare vinterdagen med høy, blå himmel skinner solen over fjellkammen og nedover furulien. Det

funkler som av tusen diamanter når solstrålene treffer de snede jordene hvor enslige skispor slynger seg mellom gårdeiene. Det gløder i smårutete vinduer i de rause hovedbygningene i typisk trønderstil, og rimfrosten dekker grenene på tuntrærne som et spindelvev av sølv.

— Den finast' plassen i ver'a, sier drosjesjåfør Jon Lunde, som henter oss i Skei og kjører den tre mil lange veien inn til Todalen, den eneste som forbinder bygda med omverdenen. Og han siterer Leif Halse:

«Her e e fødd
og her e e stødd
og todaling vil e varra!»

— Men vi e litt attgløymt i Todalen. Vi ligg ti år etter tia, sier Lunde og rister beklagende på hodet over den bratte og svingete veien hvor det enkelte steder er

umulig å passere og hvor glidekanten ikke er høyere enn 7–14 centimeter.

Det er stupbratt ned til den bråtype Todalsfjorden på den ene siden, på den andre skyter fjellsiden steilt oppover. Idag er det fint å kjøre på solid vinterføre, men veien kan være livsfarlig å bale når været slår om og blankisen festner seg på veilaget. Ikke underlig at mange foreldre er engstelige for sine barn som hver dag må kjøre med skolebuss til ungdomsskolen og den videregående skolen i Skei. Det er da også dette veistykket som særlig opptar folk i bygda hvor det er satt ned en aksjonskomité med krav om bedre vei.

Men bussjåfør Sverre Heggem og de 15 skoleelevene vi møter føler seg trygge denne strålende vintermorgen i alle fall, selv

om det har hendt at ungdommen må ut og hjelpe med å dyrte bussen opp de bratteste, islagte bakkene. De har lang dag; bussen går kvart på åtte fra Todalen og er ikke tilbake igjen før åtte timer senere. Likevel synes de det er bedre å busse frem og tilbake enn å gå på den videregående skolen i Tingvoll, seks mil unna. Elevene der må bo på hybel og kommer hjem bare i helgene.

VED den hvitmalte annekskirken møter vi fire småpiker på vei til bygdas egen skole — på spark, for spark og ski er fremdeles de viktigste fremkostmidlene om vinteren. slik som de var det på Vangsgutanes tid! Tvekkene Ingunn og Torill og Laila og Sigrid Elise som alle går i 1. klasse, smiler og vinker til Jon Lunde. De kjenner ham godt, for Lunde er et faktotum i bygda. Han er ikke bare drosjesjåføren som henter de elevene som bor lengst unna, han er også postbud og bringer posten rundt til de 140 husstandene i Todalen, en postrute på 35 km. Og han er formann i Todalen Idrettslag, som vel må sies å ha rekordoppslutting med 300 medlemmer av bygdas 383 innvånere! Dessuten er han formann i skytterlaget og sauebas i saualslaget, foruten at han trakterer gitar og trekspill og munnbspill og komponerer egne viser som han opptrer med såvel i ungdomslaget og 4-H som

på pensjonisttreff både i Todalen og bygdene omkring. I tillegg til dette har han et lite småbruk med 18 sau og en poteflekk, og driver som maler innimellom.

— Det bli lite friti', men e trivs, sier Lunde og er inderlig fornøyd med å bo i Todalen. — Når du har nokre sau, en åker med potet og feskarstāng, treng du ikkje meir. Kaffe får du når du går bort!

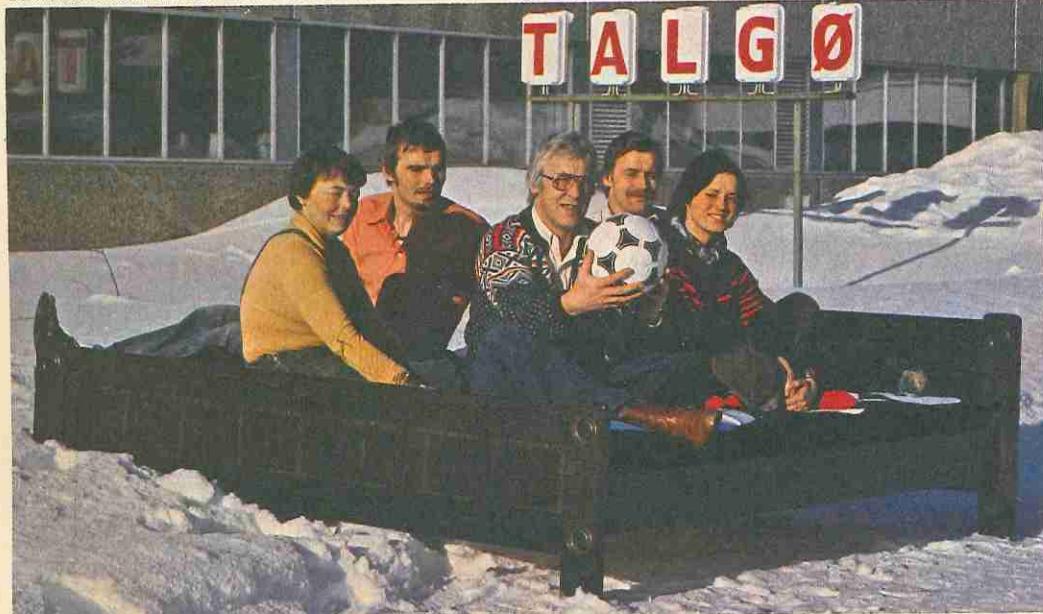
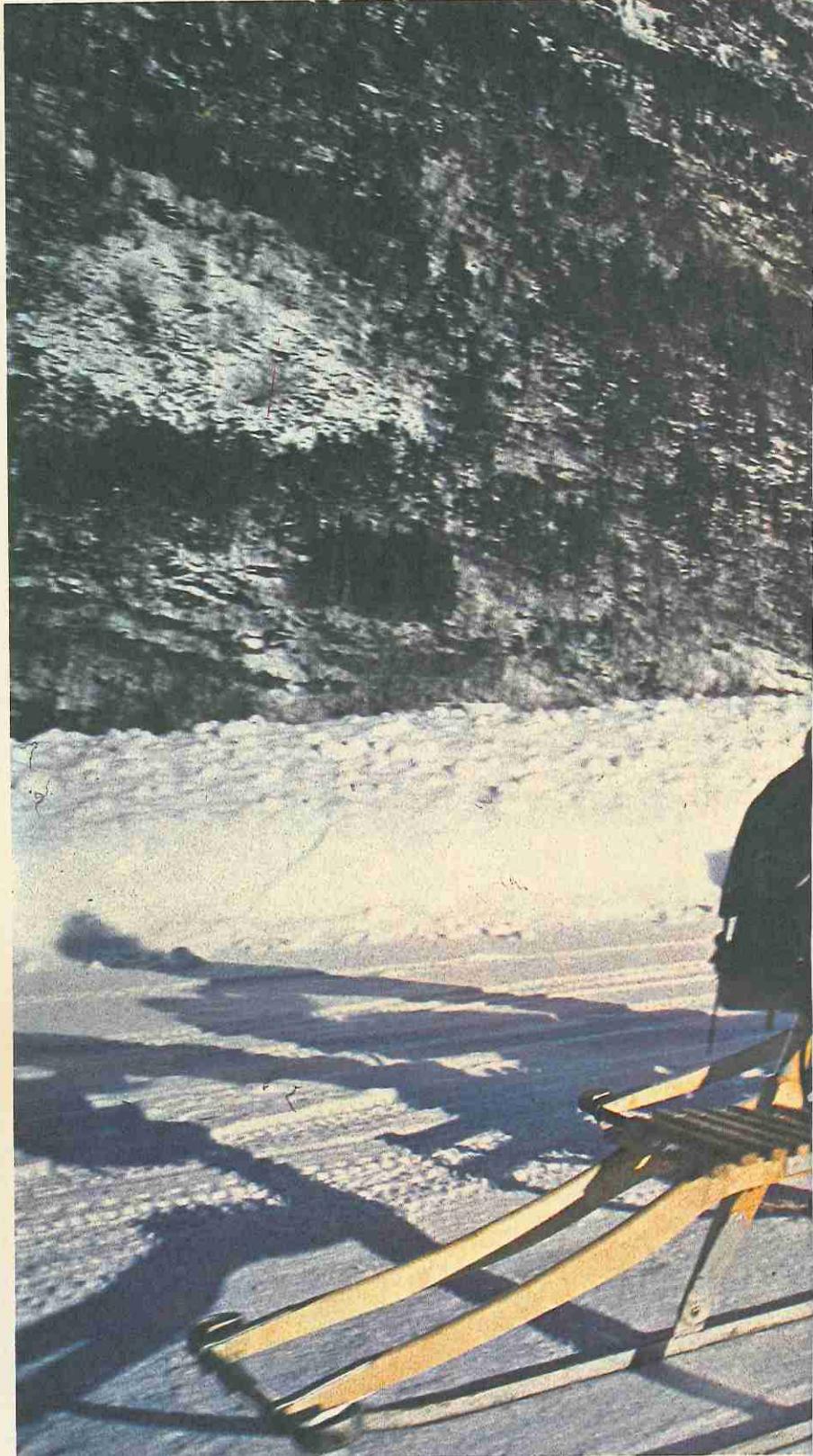
Fiske gjør han både vinter og sommer; om vinteren er han den første utsåp isen på Todalsfjorden og pilker torsk — og om sommaren drar han til fjells og fisker ørret. Og om høsten går han på jakt og skyter hjort.

— Vi he et svært dyreliv i bøgda, sier han — Hjorten går overalt. Et trur den går ned til fjorden for å ita tang. Vi så he bila må varra ytterst forsiktig så vi ikke kjøre på'n. I alt vart det skote 50 hjort her i haust, sjøl vart e med et lag som la ned seks.

LUNDE setter oss av ved skolehuset, en gulmalt trebygning fra 1920 med lyse og trivelige rom. Skolen er 4-delt og fører frem til og med 7. klasse. 42 barn og syv lærere, hvorav tre er deltidssatte, holder til her. Rektor Olav Kvensem som selv er todaling, viser frem tegninger av en planlagt ny skolebygning med gymnastikk- og festsal som kan brukes av folk i bygda, og som man håper å kunne reise snart.

Musikkinstruktør Kari Olsen leder skolekorpset, mens rektor Olav Kvensem hører på.

Alle i én seng: Fra venstre Frida Stengel, Georg Mossing, disponent Finn Talgø, Øystein Holsæter og Inger Anne Husby.

Bussjåfør Sverre Heggem og lærer Gudmund Husby (til høyre) sammen med elever som daglig tar bussen.

— Vi trenger mer plass, sier han. — For skolehuset er samlingsstedet når det gjelder de fleste aktiviteter. Nå har vi fått førskoleklasse også og barnehave to ganger i uken, og vi har nattopp startet en musikkleikestove én ettermiddag i uken for barn og mødre og fedre for å aktivisere ungene sammen med foreldrene. De er flinke til å stille opp.

Lyden av ompa-ompa høres fra gymnastikksalen der skolekorpset holder på å øve.

— Vi har slått oss sammen med Stangvik skole i nabobygda for å kunne danne musikkorps, sier Kvænseth, og forteller at musikkinteressen er stor i Todalen som har eget sangkor på 30 medlemmer og et band — Todalsgutta — som spiller til dans av og til. Diskotek finnes også — ungdommen har selv innrettet et lo-

kale i den gamle fabrikkbygningen til Talgø Møbelfabrikk, en av bygdas tre industribedrifter. De har pusset opp og malt og har både kiosk og biljard, og skytterlaget driver dessuten miniatyrskyting der.

— Det er så mye å ta seg til at folk klager over at de ikke har nok kvelder i uken, sier fru Jean Kvænseth, som underviser i engelsk på skolen og hjelper til i barnehaven. — Lysløype har vi også, preparert av idrettslaget, og hver vinter arrangeres «Karusellrenn», det vil si at bygdas tre grender konkurrerer mot hverandre. Det gis poeng for hver deltager slik at de som kan stille med flest deltagere vinner. Konkurransen er knivskarp! Det foregår i det hele tatt noe hele året. Og når det dreier seg om ungdommen er alle med.

Jean Kvænseth er opprinnelig fra Pope Valley i Napa, vindistriktet i California. Hun og Olav traff hverandre på Statens Lærerskole i Forming på Notodden, der hun var stipendiat fra Scandinavian Seminar. Efterpå bodde de noen år i Mo i Rana, før de slo seg ned i Todalen for godt.

— Fordi jeg er så langt fra min egen familie, ville jeg gjerne være i nærheten av hans, sier Jean. — Forskjellen for meg mellom USA og Norge er ikke så stor som man kanskje tror, for Pope Valley er også et lite sted med bare ca. 300 mennesker og har mange likheter med Todalen. Det er vel en av grunnene til at jeg har funnet meg så vel til rette. Klimaet er den største forskjellen!

Både Jean og Olav Kvænseth er engasjert i en annen aksjon

som pågår i bygda for tiden: Aksjon fergefri syketransport. Hittil har folk i Todalen soget til Orkdal sykehus som ligger 12 mil unna. Nå er det snakk om at man skal dirigeres til Sentralsykehuset i Kristiansund som er under utbygging.

— For oss vil det bety av vi må bruke to ferger for å komme dit, sier Olav Kvænseth. — Selv om Kristiansund geografisk ligger nærmere oss enn Orkdal, er dette en dårlig løsning, med både dyrere og mer usikker transport, eftersom fergene slutter å gå kl. 23.00. Vi kan altså ikke bli syke etter den tid på kvelden!

UTENFOR postkontoret treffen vi Jon Lunde som har skiftet sjåførulen med lue med posthorn på — nå skal posten deles ut. Han introduserer oss for

Organist Signe Grønmyr leder musikkleikestova, hvor voksne og barn har det like morsomt.

Peder Orsal, 85 år gammel, en sprek pensjonist som kommer trekkende med et stort vedlass for egen kraft.

— De sist' åra ha e greidd me uta' hest, sier denne hardhausen, kårmann hos sønnen Arthur Orsal som har overtatt gården.

— Må ha nå å bruk kreftin på.

70 år gammel startet han et sagbruk, og nå har han hugget ved for hele neste vinter.

— Ikke nånn grunn te å frys i Todalen, det er nok tå småskog å hogg, sier Lunde, og forteller at de fleste pensjonistene i bygda lever på kår og klarer seg selv. De som trenger det, får hjemmehjelp, det er Todalen Sanitetsforening som står bak den. Nærme-este aldershjem er i Skei, men bygda har reist en aldersbolig med fire leiligheter.

Tvers over veien for postkontoret ligger Talgø Møbelfabrikk, som med sine 60 ansatte og en årsomsetning på 21 millioner kroner er bygdas største industribedrift — og også landets eldste møbelfabrikk, startet i 1899. I dag har fabrikken spesialisert seg på soveromsmöbler som selges over hele landet og også eksporteres til Sverige og England. Disponenten, Finn Talgø, er sterkt engasjert i veiaksjonen.

— Vi kan ikke leve på vakker natur, sier han. — Vi trenger en skikkelig vei for å komme frem og tilbake. Jeg skulle gjerne utvide produksjonen, men vanskeligheten er å skaffe folk. De kvier seg for å flytte hit — selv om de kan få både arbeid og hus her — fordi de må sende barna sine på skolen i Surnadal de to siste årene. Vi har store trailere som daglig må kjøre veien til Surnadal, og det er et forferdelig stress på vinterstid når det bare er blankis. Det samme gjelder for dem som kjører tømmer og tankbil som skal hente melk fra de 23 gardene her. Todalen er ingen belastning for kommunen. Vi har full sysselsetting og betalte 2,5 millioner kroner i skatt i 1980.

Han forteller at det er fin harmoni mellom industrien — de to

andre bedriftene er Sias Interiør (Stjernevinduet) og Ansnes Sagbruk som beskjæftiger til sammen 20 — og primærnæringen.

— Men eftersom hvert fjerde menneske i bygda er ansatt i industrien har du nesten et møralsk press på deg til å holde bedriften gående. På et lite sted er du avhengig av å ha et aktivt fri-tidsmiljø, og det har vi, sier Talgø som er oppmann og formann i fotballgruppen i idrettslaget. Laget holder forøvrig på å bygge nytt klubbhus.

— Mesteparten av dem som spiller jobber på fabrikken. Når vi søker nye folk, vil vi gjerne ha fotballspillere — det er en måte å holde folk i bygda på! Vi har spilt oss opp fra 6. til 4. divisjon, trener tre ganger i uken og spiller kamp hver søndag mot lagene omkring.

INGER ANNE HUSBY og Frida Stengel er to av de syv kvinnene som er ansatt på Talgø Møbelfabrikk. Inger Anne er utdannet møbelsnekker og trives godt i det mannsdominerte miljøet, det samme gjør Frida, som først har jobbet på deltid, og nå er heltidsansatt etter å ha vært hjemmehusmor i mange år.

— Det skulle vært flere kvinnfolk her, sier Georg Mossing og Øystein Holsæter som begge arbeider ved fabrikken og også spiller på fotballaget, den sistnevnte er dessuten formann i fagforeningen. — Det frisker opp!

Alle fire er glad for ordningen med å arbeide et ekstra kvarter pr. dag slik at de får en ekstra ukes ferie om sommeren. — For sommeren er den fineste tiden i Todalen.

Det samme mener Sjur Fedje, en Oslo-fotograf som har slått seg ned i bygda etter å ha bodd i Salt Lake City, USA! Hans kone, Dordi, er fra den eldste gården, Husby, som er omtalt så tidlig som i år 1481, da den tilhørte biskopen i Nidaros.

— Jeg falt for Todalen første gang jeg kom hit. Heldigvis var det om sommeren slik at jeg ikke

så hvor ille veien var, sier Sjur, som fotograferer for museer over hele landet og også er spesialist på reklamefotografering.

— Min jobb er basert på reisning, så det er i grunnen likegeldig hvor jeg bor. Akkurat nå er jeg husfar og passer barn, mens min kone pendler mellom Todalen og Molde hvor hun er lærer på husflidsskolen.

De bor i Nilsstua på Husby, et hus som er over 300 år gammelt.

— Det er endel uforskbarlige lyder her som ikke er programmet inn, sier Sjur som har innrettet studio og mørkerom i den ene delen av det langstrakte trønderhuset. — Det er Gammel-Nils som banker i veggene!

Sjur Fedje har holdt en rekke fotokurs i løpet av de to årene han har bodd i bygda, både i Todalen og Skei, og oppslutningen har vært stor. Og han er aktiv i bygdas Røde Kors' Hjelpekorps.

— Det har ikke vært vanskelig å bli akseptert, sier han.

— Den mistenksheten og det svartsynet som kan finnes på mange småsteder, eksisterer ikke her. Toleransen råder i Todalen! Som nykomling må jeg være litt forsiktig med å gå for sterkt ut. Men én gammel tradisjon vil jeg forsøke å blåse liv i, nemlig at folk ror til kirke 1. pinsedag til hovedkirken i Stangvik, der presten bor.

I «L. Hals' Efterfølger», landhandleriet som er en av de to butikkene i bygda, er stemningen slik som den må ha vært da Vangsgutane før til Todalsøra for å handle kandissukker og lakrisruller. En riktig gammeldags landhandel med et høyst assortert vareutvalg: Her finnes alt fra strikkekarn og babyrangler, oljehyrer og glass og porselet til kolonialvarer. Det er stille i butikken slik midt i uken, for folk liker best å handle fredag, kan Margrete og Johan Hals fortelle, de har drevet butikken siden 1940. Dessuten yder de den utmerkede service at de gratis kjører ut varer tre ganger i uken!

Stille er det også på Kårvatn Turistheim lengst opp i bygda, 11 km fra tettbebyggelsen. Men om sommeren kryr det av folk her; turistene kommer langveis fra inn- og utland år etter år til denne innfallsporten til Trollheimen for å gå i fjellet innover til Trollheimshytta, Storlidalen og Innerdalen.

— Det er bare kjekke folk som går i fjellet. Her oppå så vi knapt en tysker i løpet av de fem krigsårene, sier Gudmund og Oline Halle, kårfolket på gården som har vært i familiens eie siden 1770-årene. Flere av husene skriver seg fra den tid.

Turistheimen, som har sengeplass til 28–30, har vært drevet siden 1890.

På tunet står en snebrøyer, for folkene på Kårvatn må sørge for å holde veien ned til bygda brøyet før klokken åtte om morgenen. Tre ganger i uken kommer tankbilen fra meieriet for å hente melk, og hver morgen kommer Jon Lunde eller Solveig Kjølstad, første reservesjåfør, for å hente to av barna på gården, Gudmund, 10 år, og Eline, 6 år, til skolen.

— Da jeg gikk på skolen, måtte vi gå på ski. Vi lå innkvartert i bygda en uke og var fri den neste, sier Gudmund. — Begge sønene våre måtte også det. Så drosjeskyssen må sies å være et stort fremskritt.

Idag er det Erik Halle og hans kone Berit som driver gården. Erik steller fjøset hvor det står 26–27 kyr på båsen.

— Nå er det mest «main» som tar fjøsstallet, sier Gudmund.

— Men vi har to ferieavløsere i bygda slik at gårdbrukerne kan ta seg fri. Slik var det ikke i min tid.

Gudmund selv har oppdrag fra Norsk Institutt for Luftforskning. Hver dag kontrollerer han surhetsgraden i nedbøren og føretar luftmåling, pluss at han tar vannprøve i elva én gang i uken.

— Kårvatn er en av seks slike stasjoner som finnes rundt omkring i landet, sier han.

— Nauståa som renner her, må ha Norges reneste vann, det er nesten destillert. Derfor ble dette stedet valgt. Også fordi vi ligger i grenseland mellom kyst og innland.

— På veien tilbake stikker vi innom skolehuset hvor musikklekestova er i full gang. Under ledelse av organist Signe Grønmyr leker 20–30 barn og mødre — ingen fedre er med idag — forskjellige sangleker. Alle synger av full hals og svinger seg på sokkelesten, og det er ikke godt å si hvem som har det morsomst, barna eller de voksne.

«*Her kommer jeg med brødrene (søstrene) mine moro å vandre med kjenninger i flokk ...*

MÅNEN er kommet opp da vi forlater Todalen og Skinner full og gul på den nattsvarte himmelen. Trolske er fjellene og den islagte fjorden i det bleke vinterlyset, som hentet ut fra et eventyrlandskap av Theodor Kittelsen... **A**